

Svensk ekonomisk tillväxt i internationellt perspektiv*

Assar Lindbeck

Denna uppsats handlar om ekonomisk tillväxt i Sverige, i huvudsak sedan 1970. Till att börja med diskuterar jag vad som menas med ekonomisk tillväxt, hur den mäts och vilka problem som finns med de mått som används. Därefter redovisas siffror över tillväxten i produktion och inkomst i Sverige jämfört med andra OECD-länder. Bakom dessa siffror ligger i hög grad förändringar i produktivitet, dvs produktion per insats av produktionsfaktorer – arbetskraft, mänskligt kapital (humankapital) och realkapital; produktivitetens utveckling redovisas därför i nästa avsnitt. Jag avslutar med en kort diskussion om orsakerna till den relativt långsamma tillväxten i Sverige sedan ungefär 1970.

Ekonomisk tillväxt mäts i regel som ökningstakt i den samlade produktionen av varor och tjänster i ett land under en flerårsperiod (exempelvis under loppet av ett eller flera decennier). Ofta använder man som mått real BNP (dvs BNP i konstanta priser) per person. Det finns många begränsningar och svagheter med detta mått. En begränsning är att en betydande ekonomisk aktivitet faller utanför BNP, eftersom detta mått endast omfattar produktionen av varor och tjänster i marknadssektorn och den offentliga sektorn. Obetalt arbete i hemmet och i stora delar av föreningslivet ("det civila samhället") ligger utanför. Däremot försöker de myndigheter som har

* Jag är tacksam för skicklig hjälp med det statistiska materialet från Per Thulin. Per Ericson och Göran Svensson vid SCB har givit värdefull information om aktuella beräkningsmetoder inom nationalräkenskaperna. Jag är också tacksam för synpunkter på ett utkast av uppsatsen från Lars Calmfors samt från deltagarna vid Ekonomiska rådets seminarium i maj 1999, bl a från Anders Björklund.

ansvar för nationalräkenskaperna (i Sverige SCB) att täcka in produktionen i den svarta sektorn. I den svenska statistiken görs i detta syfte ett tillägg på 4 procent av BNP.

Vidare leder en successiv förändring av "terms-of-trade" för ett enskilt land, dvs förhållandet mellan exportpriser och importpriser, till att real BNP mätt i konstant inhemsk prisnivå ger en missvisande bild av den produktionsutveckling som bildar underlag för medborgarnas levnadsstandard. Anledningen är att ett land med successivt förbättrad (försämrad) terms-of-trade via sin utrikeshandel kan byta till sig en allt större (mindre) volym varor och tjänster för en given exportvolym. Utrikeshandel kan helt enkelt ses som en produktionsprocess där exporten fungerar som "input" och importen som "output". Vid länderjämförelser kan denna statistiska missvisning dock begränsas om varje lands produktion mäts i löpande internationella priser (s k PPP-kalkyler). Därmed undviker man också statistiska missvisningar i de fall då växelkursen inte helt återspeglar skillnader mellan länder när det gäller den *allmänna* prisutvecklingen (inklusive priserna för hemmamarknadsvaror). Man brukar i detta sammanhang tala om *köpkraftskorrigerad BNP*.¹

BNP är i princip ett produktionsmått och inte ett inkomstmått. En bättre indikator på ett lands inkomstnivå är därför bruttonationalinkomsten, BNI. I motsats till BNP ingår där både nettot av ränteinkomster från utlandet och nettot av hemsända inkomster från arbete i andra länder. I ett land med nettofordringar gentemot utlandet, eller relativt många gästarbetare i andra länder underskattar BNP sålunda landets inkomstnivå. I princip är NNI, nettonationalinkomsten, ett ännu bättre inkomstmått eftersom kapitalförslitningen i detta fall dras av.

Schweiz är ett bra exempel på av dessa faktorerers betydelse. Köpkraftskorrigerad BNP har i Schweiz ökat snabbare än som anges av BNP-statistik i inhemska priser på grund av en successiv förbättring av terms-of-trade och

¹ PPP-kalkyler inom OECD och EU baseras på detaljerade (disaggregerade) prisdata för knappt trehundra varugrupper. För varje varugrupp beräknas ett genomsnitt av ett lands priser i förhållande till andra länder. Dessa priskvoter utgör då köpkraftspariteter (PPP) för de olika varugrupperna. Partiteterna summeras (aggregeras) därefter med hjälp av utgiftsvikter för de olika varugrupperna i varje enskilt land. De aggregerade priskvoterna kan sedan användas till att jämföra nationella aggregat av varor och tjänster enligt en gemensam måttstock. Se exempelvis Eurostat Theme 2 [1999].

växande kapitalinkomster från utlandet. Variationer i antalet gästarbetare i Schweiz har också skapat differenser mellan utvecklingen av BNP och BNI (och NNI).

Ett snävare, men ur välfärdssynpunkt kanske intressantare, inkomstmått är hushållens disponibla inkomster. Använder man detta mått på inkomstutvecklingen i ett land bör man dock komplettera med uppgifter över den offentliga konsumtionen, som i huvudsak tillfaller hushållen individuellt som inkomst "in natura", t ex offentligt finansierad och producerad utbildning, vård och omsorg. Det finns goda skäl att som ett komplement till det vanliga måttet på hushållens disponibla inkomster också ange ett mått som inkluderar sådan individuell konsumtion, finansierad och ofta också producerad via den offentliga sektorn.²

Om man vill ha ett mått på allmän livskvalitet ("välfärd") snarare än produktionsvolym eller inkomster uppkommer ytterligare begränsningar i BNP, BNI och NNI. Värdet av fritid ingår inte i dessa mått. Men när man önskar ta hänsyn till detta bör man ha klart för sig att höga marginalsatser kan ha förmått medborgarna att ta ut mer fritid än vad som egentligen återspeglar deras värdering av fritid i förhållande till konsumtion. Om man i anslutning till nationalräkenskaperna vill ta hänsyn till fritid bör denna därför värderas lägre än det produktionsbortfall som orsakats av kortare arbetstid. Ofrivillig arbetslöshet, eventuellt i form av ofrivilligt kort arbetstid (deltidsarbete), kan också vara en orsak till att antalet arbetstimmar är lågt i ett land. Också i detta fall är den statistiskt registrerade fritiden värd mindre än det produktionsbortfall som orsakats av bortfallet av arbetstimmar.

En annan välkänd begränsning i nationalräkenskaperna är att mått av detta slag inte inkluderar miljöfaktorer som direkt påverkar hushållens välbefinnande, t ex naturupplevelser eller dålig luft. (Vid beräkningar av NNI, där man i princip tar hänsyn till kapitalförslitning, tillkommer svagheten att förslitning av naturresurser som kan användas i framtida produktion endast beaktas i begränsad utsträckning.) Naturligtvis innehåller BNP inte heller någon information om hur inkomster och livskvalitet är fördelade mellan

² Från och med hösten 1999 kommer detta att ske genom en post "justerad disponibel inkomst". Detta står i överensstämmelse med de nya riktlinjerna i FN:s system för nationalräkenskaper, SNS 93 (System of National Accounts [1993]) och det Europeiska Nationalräkenskapssystemet, ESA 95.

medborgarna, vilket inte heller är meningen med ett aggregerat produktions- eller inkomstmått.

Vid sidan av dessa principiella problem med BNP finns också ett antal välkända statistiska mätsvårigheter. I vissa fall är det t ex svårt att avgöra om en viss utgift i företagssektorn skall betraktas som löpande förbrukning i produktionsprocessen, som inte bör ingå i BNP, eller som en investering, vilken bör räknas med i investeringsdelen av BNP. Men det allvarligaste mätproblemet är troligen att det är svårt att uppnå precision när det gäller distinktionen mellan pris- och volymförändringar. Det hänger främst samman med att produktkvaliteten ständigt förändras, och att nya varor och tjänster hela tiden tillkommer, samtidigt som gamla försvinner. De institutioner som har ansvar för nationalräkenskaperna lägger ned stor möda på att lösa detta problem. Man försöker exempelvis mäta hur mycket mer hushållen är villiga att betala för en ny produkt jämfört med en gammal. Kvalitetsförändringar mäts alltså med utgångspunkt från konsumenternas preferenser. I praktiken kan man dock aldrig helt lyckas med detta, särskilt inte i den allt viktigare tjänstesektorn.

Den vanliga bedömningen bland specialister i nationalräkenskaper är att successiva kvalitetsförbättringar för varor och tjänster systematiskt underskattas i BNP- och nationalinkomstkalkyler för marknadssektorn. Det innebär att volymförändringar för BNP underskattas och att inflationen över-skattas i motsvarande mån. Det är omstritt hur stort detta mätfel är, men i USA anses det röra sig om flera tiondels procentenheter per år, kanske så mycket som en halv procentenhet eller rent av mer (enligt den något kontroversiella sk Boskinrapporten). Hur stort motsvarande fel är i Sverige vet vi inte mycket om.

Det finns dessutom speciella mätproblem i den offentliga sektorn, där producerade tjänster inte utsätts för marknadstest gentemot hushållens preferenser. I nationalräkenskaperna *antas* antingen att produktiviteten i den offentliga sektorn är oförändrad år från år, eller att den ökar med en viss faktor (i regel med ett par tiondels procent per år).³ I Sverige har man valt det första alternativet (noll produktivitetsökning). Ibland påstås att den

³ Ofta använder nationella kalkyler schabloner, i andra fall försöker man finna någon indikator för produktivitet, t ex utbildningsnivån för de anställda i den offentliga sektorn.

reala tillväxten i den offentliga sektorn i Sverige därmed skulle underskattas. Men enligt tillgängliga mätningar kan även siffran noll vara en överskattning av produktivitetens utvecklingen i den offentliga sektorn i Sverige under perioden 1960–1990. Bästa tillgängliga uppskattningar (Murray [1997]) tyder på att produktivitetens utvecklingen i den offentliga sektorn under denna tid i själva verket varit negativ, samtidigt som den offentliga sysselsättningen expanderade exceptionellt snabbt. I så fall skulle tillämpade statistiska konventioner i själva verket ha *överskattat* BNP-tillväxten under denna tid.⁴ En reservation till detta resonemang är dock att produktivitetens utvecklingen inom sjukvården kan ha underskattats i dessa kalkyler i samband med medicinska och kirurgiska framsteg.

Det är svårt att veta hur stora motsvarande mätfel är när det gäller den offentliga sektorn i andra länder. Vi vet därför inte om sådana mätfel överdriver eller underskattar den svenska BNP-utvecklingen *i förhållande* till andra länder. Om den "sanna" produktivitetens utvecklingen i den offentliga sektorn varit densamma i Sverige som i andra länder leder naturligtvis de schematiska produktivitetsantagandena för denna sektor till en (svag) underskattning av den svenska BNP-utvecklingen i förhållande till det halvdussin utvecklade länder som antar en (långsam) produktivitetsförbättring. Däremot vet vi att det i Sverige under perioden 1970–1985 skedde en snabbare överflyttning än i flertalet andra länder av arbetskraft från oavlönat hemarbete (där produktionen inte registreras i nationalräkenskaperna) till den öppna arbetsmarknaden (där produktionen registreras) – i Sveriges fall till den offentliga sektorn.⁵ Detta överdriver den faktiska BNP-tillväxten i Sverige jämfört med andra länder under denna period.

Mot bakgrund av dessa olika svårigheter med BNP-kalkyler är det lätt att förstå att tidigare beräkningar ständigt revideras. Som exempel kan man nämna den revidering som genomfördes i de svenska BNP-kalkylerna av SCB våren 1999, vilken höjde *nivån* för svensk BNP med drygt 3 procent

⁴ Situationen kan eventuellt ha ändrats under 90-talet, då stora försök till rationaliseringar i den offentliga sektorn har kommit till stånd.

⁵ Denna utveckling hänger samman med den kraftiga ökningen i kvinnors förvärvsverksamhet i Sverige under perioden 1970–1990, från 58 procent till 79 procent. Dock föll siffran till 69 procent under första hälften av 90-talet. Ökningen har varit långt mindre – ofta storleksordningen 5–10 procentenheter mindre – i andra länder i Västeuropa. USA och Kanada uppvisar däremot ökningstal av samma storleksordning som Sverige när det gäller förvärvsverksamhet bland kvinnor.

under loppet av de år som revideringen omfattar (dock med obetydlig effekt på BNP:s tillväxttakt).⁶

Trots dessa begränsningar ligger officiella BNP-kalkyler till grund för nästan all empirisk analys av ekonomisk tillväxt. Jag kommer därför att först presentera BNP-siffror. Men diskussionen kompletteras med statistik över hushållens reala disponibla inkomster (och med information om utvecklingen av den offentliga konsumtionen) samt siffror över produktivitsutvecklingen. I samtliga fall håller jag mig till senast redovisade siffror från OECD, samtidigt som jag är medveten om att det säkerligen uppkommer nya revideringar i framtiden i samtliga länder.

Mot bakgrund av de svagheter som finns, och i viss utsträckning är oundvikliga, i nationalräkenskaper bör man inte fästa någon större vikt vid *små* skillnader mellan länder. Man bör också tänka på att pågående revideringar av nationalräkenskaperna sker i olika takt i olika länder, vilket skapar en viss instabilitet vid länderjämförelser som görs vid olika tidpunkter. Idag finns det dock ingen anledning att tro att existerande svagheter i officiella kalkyler sammantaget skulle snedvrída bilden av produktions- och inkomstillväxten i Sverige i förhållande till andra länder på ett systematiskt sätt.

⁶ Exempel på faktorer bakom denna uppräknig är att inköp av dataprogram registreras som investeringar i stället för som förbrukningsvaror i produktionen; att skogstillväxt nu registreras som lagerinvesteringar när den inte tas ut i löpande produktion; och att läkemedelssubventioner och subventioner av läkar- och tandläkarbesök klassificeras som offentlig konsumtion, som ingår i BNP, i stället för som en transferering.

Det finns en viss logik bakom dessa revideringar, även om de reser en del principiella frågor och i vissa fall kan ifrågasättas. Om man räknar växande träd som en lagerinvestering i trävaror, borde man då inte också räkna in det minskade fiskbeståndet i Östersjön som en lageravveckling av fisk? Anledningen till att man inte gör detta tycks vara att endast lagerförändringar i samband med produktion som ombesörjs av människor (produktion som är "cultivated"), och som är organiserad inom ramen för väl definierade äganderätter tas med i BNP. Reglering av fiskekvoter anses av något skäl inte uppfylla dessa krav. Det är inte heller självklart varför indirekta subventioner som går direkt till hushåll, såsom läkemedelssubventioner, bör klassificeras som offentlig konsumtion, men däremot inte indirekta subventioner till företagens produktion när sådana subventioner leder till sänkta priser för konsumenterna; sådana indirekta subventioner behandlas som indirekta transfereringar (på motsvarande sätt som indirekta skatter, som kan ses som *negativa* indirekta subventioner). Ännu svårare att förstå är att förslitningen av vägar numera ingår som en positiv post i BNP, troligen som en indikator på produktionen av offentliga vägtjänster för bilister. (En oskyldig betraktare skulle kanske snarare vilja att förslitning av vägar registreras som negativ investering.)

1 BNP-tillväxt och inkomstillväxt

Det är väl känt att den ekonomiska tillväxten i Sverige var snabbare än i nästan alla andra länder under hundraårsperioden 1870–1970. Den årliga ökningstakten för *real BNP per person* har för denna period beräknats till 2,1 procent i Sverige jämfört med i genomsnitt 1,7 procent för dagens rika OECD-länder (vägt såväl som ovägt genomsnitt); siffrorna baseras på Maddison [1982]. Under de två sista decennierna av denna sekellånga period, 1950–1970, var tillväxttakten enligt siffror i Maddison dock ungefär densamma i Sverige som genomsnittet för rika OECD-länder: 3,5 procent jämfört med 3,4–3,5 procent (den lägre siffran vägt, den högre ovägt genomsnitt för jämförda länder).⁷ Tillväxttalen för Sverige var dock högre än snittet för rika OECD-länder om Västtyskland och Japan exkluderas, med hänsyn till att det i deras fall i stor utsträckning var fråga om återuppbyggnad efter andra världskrigets förödelse och inte enbart en långsiktig tillväxtprocess.

Vanliga förklaringar till den relativt snabba ekonomiska tillväxten i Sverige 1870–1970 är den svenska ekonomins öppenhet mot omvärlden, den ökade efterfrågan på inhemska naturresurser (skog och malm) i samband med teknologiska landvinningar, den stora friheten för privat företagande, stabila och väl marknadsanpassade regelsystem (inklusive äganderätter och annan kontraktslagstiftning), betydande investeringar i infrastruktur, en kompetent och hederlig offentlig administration, stora och breda satsningar på investeringar i humankapital, och ett livskraftigt ”civilt” samhälle (Lindbeck [1975]; Myhrman [1994]). Kompetenta offentliga beställare (affärsverk och försvar) av nyutvecklade produkter och system från privata företag (ASEA, Ericsson, SAAB och ett antal försvarsindustrier) spelade också en konstruktiv roll. En begynnande uppbyggnad av en välfärdsstat, med en ökning av de totala offentliga utgifterna från 31 procent av BNP 1960 (dvs densamma som genomsnittet för de europeiska OECD-länderna vid den tidpunkten) till 44 procent 1970 visade sig väl förenlig med en relativt gynnsam ekonomisk tillväxt också under 60-talet.

Fortsättningsvis kommer jag att koncentrera mig på tiden efter 1970. Det beror på att det ekonomiska systemet i Sverige förändrades kraftigt ungefär vid den tiden. Några av dessa förändringar var: (1) snabbt ökande offentliga

⁷ Studien innefattar 15 utvecklade länder utöver Sverige.

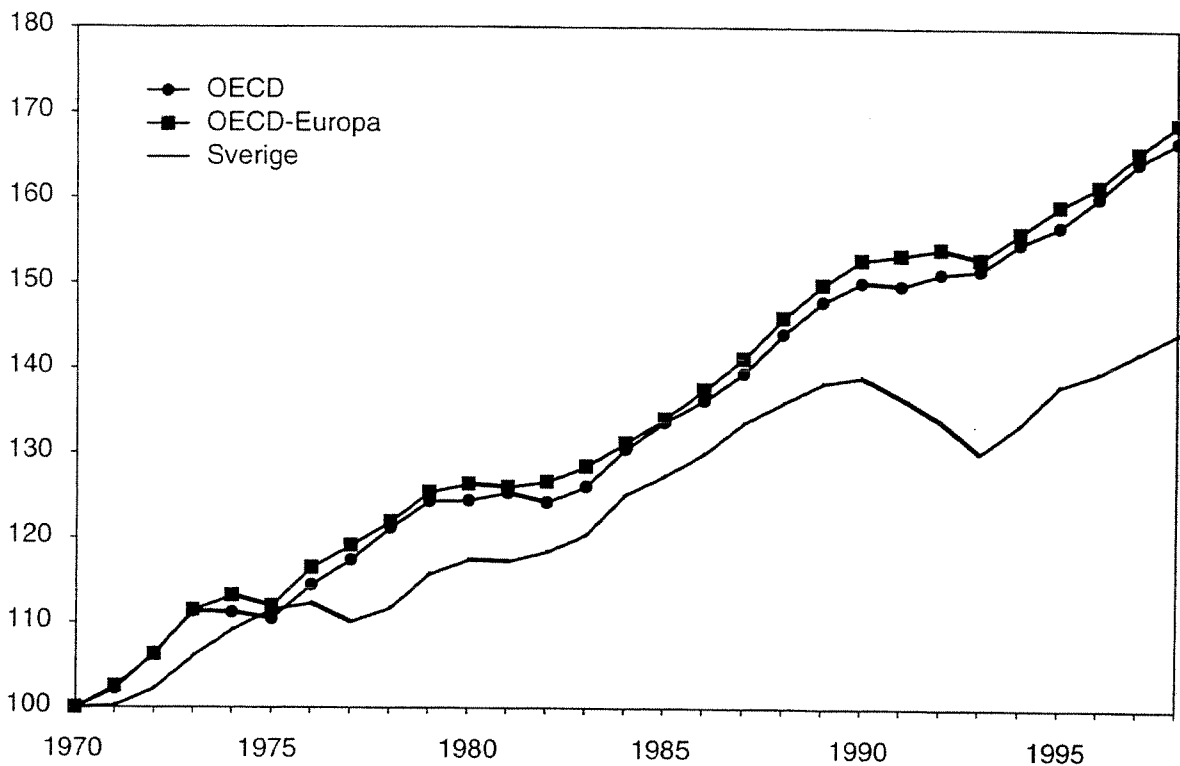
utgifter, till 60–70 procent av BNP från början av 80-talet enligt konventionella mått, och 53–60 procent om transfereringar räknas netto snarare än brutto⁸; (2) kraftigt höjda marginalsatser, till nivån 60–80 procent för nästan alla inkomsttagare (inklusive skattedelen av arbetsgivaravgifterna, moms och avtrappade bidrag vid stigande inkomster); (3) en drastisk sammanpressning av löneskillnaderna via centrala avtalsförhandlingar ("solidarisk lönepolitik"); (4) ökade regleringar på arbetsmarknaden; (5) en kraftig förskjutning av sparande och kreditgivning från privat till offentlig sektor; och (6) allmänt försämrade villkor för små och medelstora företag bl a genom höga och starkt snedvridande skatter och administrativt krångel av olika slag (Lindbeck [1998]).

Figur 1 visar utvecklingen (i indexform) av BNP per person i konstanta inhemska priser (ett inhemskt volymmått) 1970–1998. Mot en ackumulerad ökning under hela perioden med 44 procent i Sverige står en ökning med 67 procent i hela OECD och 69 procent i de europeiska OECD-länderna. Det är alltså fråga om en eftersläpning för Sveriges del med ungefär 14 procent (144/168). Medan den årliga tillväxttakten av BNP per person i Sverige var 1,3 procent per år var den i genomsnitt 1,8 procent för OECD-länderna. Inte ens under perioder då Sverige upplevt mer utpräglade högkonjunkturer än andra länder (1980, 1984 och 1987–1989) har vi nått upp till OECD-områdets tillväxtbana sedan mitten av 70-talet.

Ibland hävdas att Sveriges eftersläpning endast, eller åtminstone i huvudsak, är ett resultat av en misslyckad stabiliseringspolitik under 90-talet. Men det stämmer inte med den information som finns. Ungefär hälften av eftersläpningen (7 procentenheter av 14) inträffade nämligen under perioden 1970–1990 och resten under (den kortare) perioden 1990–1998. I själva verket är det mera korrekt att säga att större delen av den långsiktiga (trendmässiga) eftersläpningen inträffade under den förra perioden, eftersom BNP-nivån 1990 låg högt över den långsiktiga trendlinjen. I slutet av 80-talet rådde nämligen en extrem konjunkturmässig överhettning av den svenska ekonomin med en öppen arbetslöshet på 1,3 procent som lägst, dvs en på lång sikt ohållbar nivå.

⁸ Anledningen till den stora skillnaden mellan dessa båda mått är att transfereringar är beskattade i Sverige, i motsats till flera andra länder. Dessutom har den offentliga sektorn betydande ränteinkomster brutto främst via AP-fonderna. Men även när man räknar transfereringarna netto ligger de totala offentliga utgifterna relativt högt i Sverige. Endast Danmark och Nederländerna har under senare år redovisat lika höga siffror.

Figur 1 BNP per person 1970–1998, index 1970 = 100.
(Konstanta inhemska priser.)

Källor: OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.
OECD, *Main Economic Indicators*, januari 1999.

BNP-eftersläpningen är större om man mäter BNP i *internationella* priser (köpkraftskorrigerad BNP). Det hänger samman med att Sverige har upplevt en successiv terms-of-trade försämring av storleksordningen 30 procent under den aktuella perioden. Sverige har kunnat byta till sig allt färre varor och tjänster på världsmarknaden för varje enhet som landet exporterat. (En försämring av terms-of-trade med 30 procent vid en exportandel av 20 procent av BNP, uttryckt i förädlingsvärde, motsvarar en minskning i internationell köpkraft för Sverige med 6 procent.)

Den svaga utvecklingen av köpkraftskorrigerad BNP återspeglas i Sveriges placering i den så kallade "BNP-ligan" bland de rika OECD-länderna. Detta illustreras i tabell 1, som anger den relativa *nivån* för svensk BNP per person vid fyra tidpunkter – 1970, 1980, 1990 och 1998 – uttryckt som procent av OECD-genomsnittet. Enligt tabellen har Sveriges BNP per person under denna period fallit från en position 13 procent över det vägda genomsnittet av OECD-länder till en position 4 procent under detta genomsnitt, dvs en

eftersläpning med 19 procent enligt denna mätmetod. Om man bortser från de två u-länderna i gruppen, Mexiko och Turkiet, har Sverige fallit från en position 5 procent över genomsnittet till 15 procent under. Detta är en rimligare jämförelse om vi vill se den svenska utvecklingen i relation till andra utvecklade OECD-länder. Den procentuella eftersläpningen blir ungefär densamma med detta länderurval (knappt 20 procent). Figur 2 visar den årliga utvecklingen under hela perioden 1970–1998 (där de båda u-länderna Mexiko och Turkiet återigen uteslutits). Ett annat sätt att uttrycka saken är att Sverige har sjunkit från en position som den fjärde rikaste nationen bland OECD-länderna 1970 till den fattigaste tredjedelen (se tabell 1).

Tabell 1 BNP per person, procent av OECD-genomsnittet.
(Köpkraftskorrigerade siffror.)

Position 1970	Index	Position 1980	Index
1 Schweiz	154	1 USA	140
2 USA	147	2 Schweiz	137
3 Luxemburg	119	3 Kanada	118
4 Sverige	113 (105*)	4 Luxemburg	115
5 Kanada	111	5 Island	110
6 Danmark	109	6 Frankrike	109
7 Frankrike	105	7 Norge	107
8 Australien	103	7 Sverige	107 (98*)
9 Nederländerna	102	9 Danmark	105
10 Nya Zeeland	100	10 Belgien	104
11 Storbritannien	96	11 Australien	101
12 Belgien	95	11 Nederländerna	101
13 Tyskland	93	11 Österrike	101
14 Italien	89	14 Italien	97
14 Österrike	89	14 Tyskland	97
16 Norge	88	16 Japan	95
17 Japan	86	17 Storbritannien	93
18 Finland	85	18 Finland	92
19 Island	83	19 Nya Zeeland	89
20 Spanien	66	20 Spanien	68
21 Irland	55	21 Grekland	61
22 Grekland	53	21 Irland	61
23 Portugal	46	23 Portugal	53
24 Mexiko	40	24 Mexiko	45
25 Turkiet	28	25 Turkiet	27

(forts)

Position 1990	Index	Position 1998	Index
1 Luxemburg	141	1 Luxemburg	156
2 USA	137	2 USA	138
3 Schweiz	131	3 Norge	124
4 Kanada	114	4 Schweiz	120
5 Japan	110	5 Danmark	119
6 Norge	108	5 Island	119
7 Frankrike	107	7 Kanada	111
7 Island	107	8 Belgien	109
9 Danmark	105	8 Japan	109
9 Sverige	105 (94*)	10 Österrike	108
11 Belgien	103	11 Nederländerna	104
11 Österrike	103	12 Australien	103
13 Finland	100	12 Tyskland	103
13 Italien	100	14 Irland	102
15 Australien	99	15 Frankrike	100
15 Tyskland	99	16 Finland	98
17 Nederländerna	98	16 Italien	98
17 Storbritannien	98	18 Storbritannien	96
19 Nya Zeeland	82	18 Sverige	96 (85*)
20 Spanien	73	20 Nya Zeeland	80
21 Irland	70	21 Spanien	76
22 Portugal	59	22 Portugal	69
23 Grekland	57	23 Grekland	65
24 Mexiko	36	24 Mexiko	36
25 Turkiet	29	25 Turkiet	30

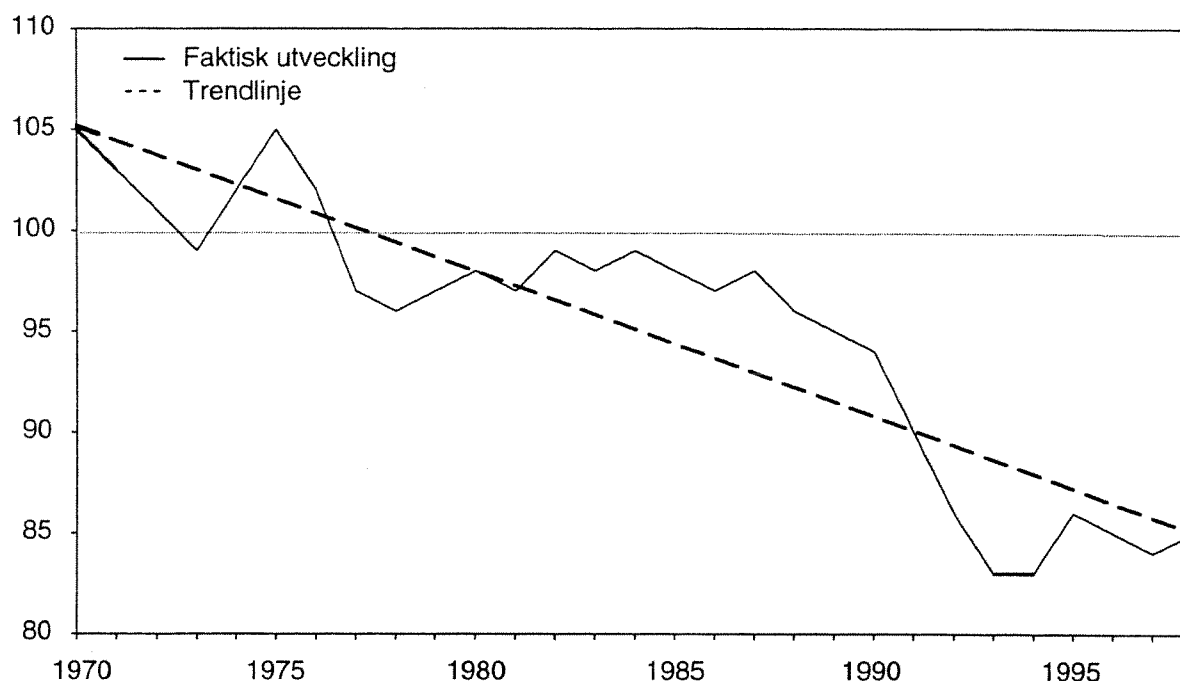
Anm: Siffrorna för 1998 bygger på prognostiserad befolkning.

Källor: OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.

OECD, *Main Economic Indicators*, januari 1999.

* Om Mexiko och Turkiet exkluderas.

När det gäller *hushållens reala disponibla inkomster* har eftersläpningen varit betydligt kraftigare än för BNP, oavsett om vi mäter utvecklingen i konstanta inhemska eller i internationella priser. En kalkyl av det första slaget visas i figur 3, som bör jämföras med figur 1, eftersom båda är beräknade i konstanta inhemska priser. Medan den ackumulerade ökningen (per person) för hushållens reala disponibla inkomster har varit så liten som 24 procent (0,8 procent per år) i Sverige under perioden 1970–1998, har den

Figur 2 Svensk BNP per person 1970–1998, procent av OECD-genomsnittet. (Köpkraftskorrigerade siffror*.)

Anm: OECD avser OECD exklusive Mexiko och Turkiet.

Källor: OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.

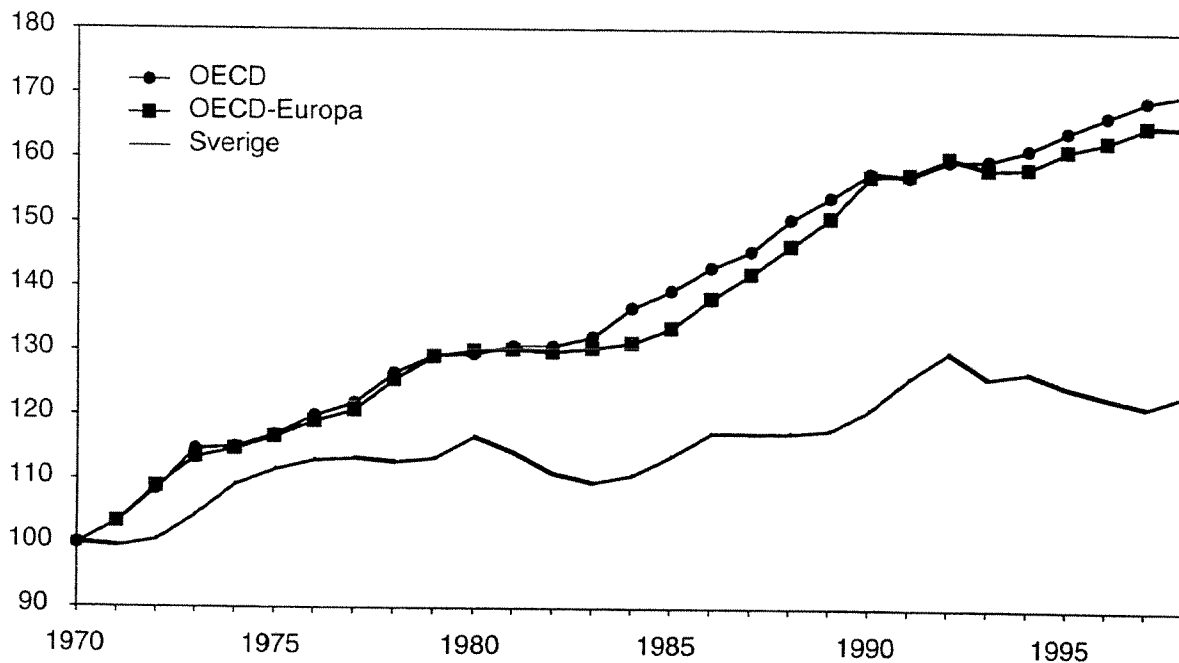
OECD, *Main Economic Indicators*, januari 1999.

* Omräkning av valutor enligt relativa prisnivåer.

varit 71 procent (1,9 procent per år) för OECD och 65 procent (1,8 procent per år) för de europeiska OECD-länderna. Det är alltså i detta fall fråga om en eftersläpning av storleksordningen 25–27 procent.⁹

Det är viktigt att påpeka att eftersläpningen när det gäller hushållens privata ekonomi *inte* kompenseras av att det skulle ha skett någon snabbare ökning av den (statistiskt registrerade) offentliga konsumtionen under perioden 1970–1998 (med undantag för 70-talet). Under perioden 1970–1998 var den statistiskt uppmätta, ackumulerade ökningen av den offentliga konsum-

⁹ Bilden blir ungefär densamma om vi i stället ser på utvecklingen av privat konsumtion; dock skiljer sig den *kortsiktiga* utvecklingen beroende på variationer i sparkvot över tiden. Det kan också nämnas att den relativa *timlönekostnaden* i Sverige i gemensam valuta sedan 1970 har fallit med cirka 30 procent i förhållande till landets handelspartners (Lindbeck [1998]).

Figur 3 Hushållens reala disponibla inkomst per person 1970–1998, index 1970 = 100. (Konstanta inhemska priser.)

Anm: OECD: Australien, Belgien, Finland, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Nederländerna, Portugal, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tyskland, USA och Österrike.

OECD-Europa: OECD exklusive Australien, Japan, Kanada och USA.

Före 1991 ingår Västtyskland i aggregaten, därefter det enade Tyskland.

Källor: OECD, *OECD Economic Outlook 64*, december 1998 och OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.

tionen per person i Sverige 46 procent (1,3 procent per år) jämfört med 48 procent (1,4 procent per år) för OECD och 74 procent (2,0 procent per år) för de europeiska OECD-länderna.

Det är inte uppenbart hur man skall förklara att Sveriges eftersläpning är så mycket större vad gäller hushållens disponibla inkomster än när det gäller BNP, särskilt som den offentliga konsumtionen inte har ökat snabbare i Sverige än i andra länder. En del av förklaringen är troligen den tidigare nämnda försämringen av terms-of-trade, som bromsat utvecklingen av hushållens realinkomster. En annan, men mer marginell förklaring är att ett obetydligt netto av kapitalinkomster från utlandet 1970 (0,1 procent av BNP) successivt ersattes av ett inte helt obetydligt netto av kapitalutgifter i

samband med att nettofordringar ersattes av nettoskulder. (1998 uppgick kapitalutgifterna netto till 2,4 procent av BNP.)¹⁰

För att kunna jämföra *nivån* – och inte bara ökningstakten – för de svenska hushållens disponibla inkomster i förhållande till andra länder är det viktigt att göra kalkylerna i internationella priser, dvs köpkraftskorrigerade kalkyler (liksom för BNP ovan). Tyvärr är detta möjligt endast för ett begränsat antal länder. Bland de 16 länder för vilka sådan statistik finns tillgänglig låg Sverige näst sist 1998, omedelbart efter Finland och alldeles före Portugal. Men då skall man ha klart för sig att de svenska hushållens konsumtion av offentliga tjänster ("offentlig konsumtion") är högre i Sverige än i andra länder. Den offentliga konsumtion i Sverige utgör mellan 5 och 10 procentenheter mer av BNP än i flertalet andra OECD-länder. En "justerad disponibel inkomst", som inkluderar offentligt tillhandahållna tjänster, skulle definitivt ge Sverige en högre placering i OECD:s inkomstliga (när det gäller *nivåer*) än placeringen "näst sist". Sannolikt skulle Sverige med denna definition av disponibel inkomst hamna ungefär på samma plats som när det gäller BNP per person.

2 Produktivitetstillväxt

Även om BNP per person belyser den ekonomiska basen för materiellt välstånd, så kan andra mått vara mer upplysande om man är intresserad av produktiviteten i produktionssektorn, dvs förhållandet (kvoten) mellan produktion och insatta resurser i produktionsapparaten. *BNP per sysselsatt* är kanske det vanligaste måttet på arbetsproduktivitet för samhällsekonomin

¹⁰ Det vore en intressant utredningsuppgift att statistiskt precisera olika komponenter bakom skillnaden mellan BNP-utveckling och utvecklingen av hushållens disponibla inkomster – en uppgift som dock ligger utanför denna uppsats.

Det kan kanske vara frestande att förklara den svaga utvecklingen av hushållens disponibla inkomster i förhållande till BNP-utvecklingen med hänvisning till det ökade skatetrycket; skatternas andel steg från 41 till 56 procent mellan 1970 och 1998. Men då är man på fel spår, eftersom ökade skattebetalningar i huvudsak balanseras av ökade offentliga utgifter till den privata sektorn – antingen i form av transfereringar eller offentlig konsumtion. Man kan inte heller förklara någon större del av skillnaden i BNP-utveckling och utvecklingen av hushållens disponibla inkomster med hänvisning till att statsbudgetens saldo varit olika 1970 och 1998. I själva verket föll budgetsaldot från 4,4 procent av BNP till 2,2 procent mellan 1970 och 1998, vilket i princip höll uppe hushållens disponibla inkomster 1998.

som helhet, delvis för att detta mått är tillgängligt för många länder. Medan detta mått utvecklades i ungefär i samma takt i Sverige som i andra utvecklade länder under 60-talet, växte det klart långsammare under perioden 1970–90; se tabell 2.

Tabell 2 BNP per sysselsatt, årlig procentuell förändring.
(Konstanta inhemska priser.)

	1960–70	1970–80	1980–90	1990–98
Irland	4,2	3,8	3,7	4,3
Finland	4,7	2,5	2,5	2,8
Portugal	6,4	3,0	1,8	2,7
Tyskland	4,2	2,6	1,7	2,6
Sverige	4,0	1,0	1,4	2,6
Norge	3,5	3,2	1,8	2,5
Danmark	3,5	1,8	1,5	2,0
Australien	2,7	1,9	0,9	2,0
Luxemburg	2,9	1,4	2,7	2,0
Storbritannien	2,6	1,8	1,9	1,9
Österrike	5,2	3,0	2,1	1,7
Italien	6,2	2,9	2,1	1,7
Belgien	4,2	3,2	1,7	1,7
Island	2,8	3,6	1,1	1,6
Spanien	6,6	4,1	2,3	1,5
Frankrike	–	2,6	1,9	1,4
Grekland	8,5	4,0	0,6	1,2
Kanada	1,8	1,1	1,0	0,9
USA	1,2	0,6	1,5	0,7
Nya Zeeland	1,2	0,6	1,5	0,7
Nederländerna	–	2,6	1,3	0,7
Japan	8,9	3,6	2,7	0,6
Schweiz	3,2	1,1	0,2	0,3
OECD ovägt	4,2	2,4	1,7	1,7
OECD vägt	3,8	1,9	1,8	1,2

Anm: Siffror för Tyskland 1990–1998 avser perioden 1991–1998. För 1960–1990 avser siffrorna Västtyskland, därefter det enade Tyskland.

Med OECD avses här endast de i tabellen ingående länderna.

Som vikter för OECD används genomgående 1991 års köpkraftskorrigerade BNP.

Antal sysselsatta 1998 bygger på en prognos från OECD.

Källor: OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.

OECD, *Main Economic Indicators*, januari 1999.

OECD, *OECD Economic Outlook 61*, juni 1997.

OECD, *OECD Economic Outlook 64*, december 1998.

Under 90-talet ökade däremot arbetsproduktiviteten enligt detta mått klart snabbare i Sverige än för genomsnittet av utvecklade länder. Ett skäl är att ett antal lågproduktiva produktionsenheter försvann och lågutbildade anställda förlorade sina arbeten under den djupa krisen i början av 90-talet, då ungefär 10 procent av sysselsättningen slogs ut. Ett annat skäl är att kapacitetsutnyttjandet inom företagen därefter ökade i samband med den konjunkturmässiga återhämtningen efter 1993. Det är också uppenbart att den minskade sjukfrånvaron ökat arbetsproduktiviteten per anställd.¹¹

BNP *per arbetad timme* är ett alternativt mått på arbetsproduktiviteten för samhällsekonomin som helhet. Men detta mått finns bara tillgängligt för ett litet antal nationer. I länder med kort årsarbetstid per sysselsatt, som Sverige, ligger nivån för produktiviteten med detta mått bättre till än enligt statistik över BNP per sysselsatt och BNP per person. Vid 90-talets mitt (1996) låg Sverige troligen endast obetydligt under snittet för de länder som redovisas av OECD.¹²

Eftersom den offentliga tjänstesektorn är speciellt stor i Sverige, cirka 30 procent av BNP, är produktivitetens utvecklingen där av särskilt stor betydelse just i vårt land. Enligt beräkningar av Murray [1987] minskade arbetsproduktiviteten i den offentliga sektorn årligen med 1,8 procent under 70-talet. Justeras de officiella BNP-siffrorna för 70-talet med hjälp av denna information faller BNP-tillväxten med cirka en halv procentenhet per år. (Tyvärr saknas för närvarande siffror för arbetsproduktivitets utveckling i den offentliga sektorn under 80- och 90-talen.)

Om man begränsar sig till *tillverkningsindustrin*, där statistiken ofta anses vara bättre än inom tjänstesektorn, blir bilden ungefär densamma som för BNP som helhet – fram till början av 90-talet. Det gäller oavsett om arbetsproduktiviteten mäts som produktion per sysselsatt (tabell 3A) eller som produktion per timme (tabell 3B). När det gäller arbetsproduktiviteten per timme var återhämtningen under 90-talet så kraftig inom tillverkningsindu-

¹¹ Det skulle också vara intressant med en noggrann statistisk komponentuppdelning på olika faktorer bakom den snabbare produktivitetens utvecklingen under 90-talet; även detta ligger dock utanför ramen för denna uppsats.

¹² Nivån i Sverige var lägre än i Norge, Frankrike, Tyskland, och Schweiz (alla länder med kort arbetstid), samt USA och Kanada, men högre än i Finland, Spanien, Japan, Australien, Storbritannien och Nya Zeeland.

Tabell 3 Produktivitetsutveckling inom tillverkningsindustrin 1960–1997.
(Konstanta inhemska priser.)

A. Produktion per sysselsatt, årlig procentuell förändring

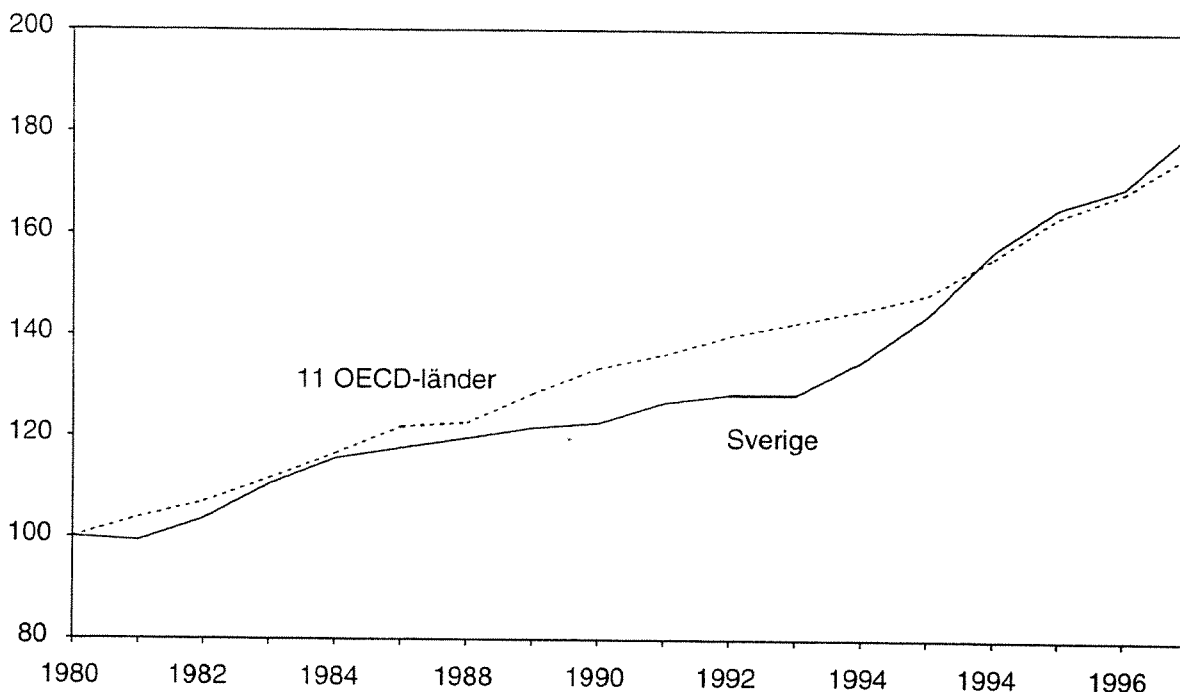
	1960–70	1970–80	1980–90	1990–97
Sverige	5,6	1,9	3,0	6,3
USA	–	–	3,4	4,1
Nederländerna	5,7	4,9	3,2	3,7
Frankrike	6,6	3,5	2,9	3,5
Italien	5,7	4,8	4,2	3,3
Storbritannien	3,0	1,5	5,1	2,6
Belgien	5,4	5,5	4,3	2,6
Tyskland	5,0	3,0	1,7	2,5
Danmark	4,5	4,4	0,5	2,3
Kanada	3,7	2,1	2,6	2,2
Japan	9,5	4,8	3,9	2,2
Norge	3,6	1,6	2,1	1,0
Ovägt genomsnitt	5,3	3,4	3,1	3,0
Vägt genomsnitt	6,4	3,7	3,4	3,3

B. Produktion per timme, årlig procentuell förändring

	1960–70	1970–80	1980–90	1990–97
Sverige	6,7	3,4	2,5	5,0
USA	–	–	3,1	3,7
Nederländerna	7,1	6,1	3,5	3,4
Frankrike	7,1	4,5	3,5	3,5
Italien	6,5	5,7	3,8	3,4
Storbritannien	3,7	2,3	5,1	2,7
Belgien	6,3	7,0	4,2	2,7
Tyskland	6,0	4,0	2,5	3,2
Danmark	5,8	5,5	0,9	2,3
Kanada	3,8	2,4	2,4	2,0
Japan	10,5	5,3	4,1	3,2
Norge	4,6	2,9	2,3	0,9
Ovägt genomsnitt	6,2	4,5	3,2	3,0
Vägt genomsnitt	7,2	4,5	3,4	3,3

Anm: För Belgien, Danmark, Italien, Nederländerna och Storbritannien har använts antal anställda i stället för antal sysselsatta. Som vikter används genomgående 1991 års köpkraftskorrigerade BNP. Tyskland avser västra Tyskland för alla tidsperioder.

Källor: U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics.
OECD, *OECD Economic Outlook 64*, december 1998.

Figur 4 Produktivitetens utveckling inom tillverkningsindustrin 1980–1997, index 1980 = 100. (Konstanta inhemska priser.)

Anm: Produktiviteten mätt som produktion per timme. Vägt genomsnitt av 11 OECD-länder: Belgien, Danmark, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Tyskland och USA.

Källor: U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics och OECD, *OECD Economic Outlook 64*, december 1998.

strin att Sverige 1997 väl hämtat in vad som förlorats i produktivitet i denna sektor sedan 1980; se figur 4. Dessa siffror belyser dock bara en liten och krympande del av svensk ekonomi; tillverkningsindustrin utgör endast drygt 20 procent av BNP i Sverige i dag.

Ur samhällsekonomisk synpunkt kan man rikta invändningar mot att mäta arbetsproduktivitet som produktion per sysselsatt eller per arbetstimme. Man får inte med den samhällsekonomiska effektivitetsförlust som ligger i att arbetsföra individer hamnar utanför arbetslivet eller påtvingas en kortare arbetstid än de skulle önska. Med andra ord: fullt arbetsföra individer som hamnat utanför arbetslivet borde ur samhällsekonomisk synpunkt ha registrerats med produktiviteten noll, vilket inte sker med dessa mått. Problemet illustreras just av den ovan nämnda utslagningen av arbetskraft i svaga pro-

duktionsenheter under första hälften av 90-talet och av att höga marginalskatter tenderar att leda till kortare arbetstid.¹³

När det gäller arbetsproduktiviteten i samhällsekonomin som helhet, snarare än i enskilda företag, är därför möjligen BNP *per person i arbetsför ålder* ett mindre dåligt mått. Då undviker man att utslagning av arbetskraft, dvs en minskning av nämnaren i kvoten mellan produktion och insats av arbetskraft, eventuellt registreras som ökad produktivitet. Man tar därvid också automatiskt hänsyn till att antalet ålderspensionärer skiljer sig mellan länder. Tyvärr är det dock svårt att få fram jämförbar statistik mellan länder annat än för åldersgruppen 15–64 år. Det betyder att inte bara variationer i fördelningen av arbete mellan hemmet och den öppna marknaden utan också förändringar i antalet studerande kan förrycka resultatet.¹⁴

Fram till och med 80-talet släpade Sverige efter andra länder i mindre utsträckning enligt detta mått än om man mäter med BNP per person. Däremot har Sverige med denna mätmetod släpat efter speciellt kraftigt under 90-talet – en ökning med endast 0,6 procent per år mot 1,4–1,7 procent för OECD; se tabell 4. Bilden blir i detta avseende ganska annorlunda än för utvecklingen av BNP per sysselsatt under 90-talet. Orsaken är naturligtvis den stora minskningen av sysselsättningen under första hälften av 90-talet.

3 Varför har Sverige släpat efter?

Det är komplicerat och kontroversiellt att *förklara* den svaga ekonomiska tillväxten av BNP och hushållsinkomster i Sverige sedan ungefär 1970. Under 70-talet och början av 80-talet kan en del av förklaringen vara att andra länder successivt ”hann ifatt” Sverige när det gäller teknologi och organisation – den s k upphinnarhypotesen (”catch-up”-hypotesen). Att en

¹³ Ibland hör man i den populära diskussionen att negativa marginaleffekter (s k substitutionseffekter till förmån för fritid) av höjda skatter motverkas av att hushållen får sämre råd med fritid när skattebelastningen ökar (s k inkomsteffekter till förmån för konsumtion och därmed också för arbete). Men då glömmar man bort att de pengar som tas in i skatt i regel går tillbaka till hushållen i form av transfereringar eller offentlig konsumtion. Därmed uppkommer en inkomsteffekt i motsatt riktning mot den inkomsteffekt som sammanhänger med själva skattebetalningen.

¹⁴ Åldersgruppen 25–64 vore bättre ur den synpunkten.

Tabell 4 BNP per 15–64-åring, årlig procentuell förändring.
(Konstanta inhemska priser.)

	1960–70	1970–80	1980–90	1990–98
Irland	3,9	3,1	2,9	5,6
Luxemburg	3,1	1,5	3,8	3,8
Norge	3,5	4,1	1,7	3,2
Danmark	3,7	1,8	1,5	2,3
Nederländerna	3,5	1,5	1,2	2,2
Spanien	6,6	2,4	2,0	2,0
Australien	2,9	1,6	1,4	1,9
Portugal	7,1	3,2	2,7	1,9
USA	2,2	1,1	1,7	1,7
Belgien	4,6	2,7	1,5	1,6
Storbritannien	2,6	1,7	2,2	1,5
Island	2,8	4,5	1,3	1,5
Österrike	4,8	3,1	1,6	1,4
Tyskland	4,2	2,1	1,5	1,4
Grekland	7,3	3,8	0,7	1,2
Frankrike	4,4	2,4	1,3	1,2
Finland	3,8	2,8	2,7	1,2
Nya Zeeland	1,5	0,5	0,6	1,2
Japan	8,4	3,5	3,1	1,0
Italien	5,1	3,0	1,5	1,0
Sverige	3,9	1,8	1,7	0,6
Kanada	2,7	1,8	1,6	0,6
Schweiz	3,4	0,8	1,3	-0,2
OECD ovägt	4,2	2,4	1,8	1,7
OECD vägt	4,1	2,0	1,9	1,4

Anm: Siffror för Tyskland 1990–1998 avser perioden 1991–1998. För 1960–1990 avser siffrorna Västtyskland, därefter det enade Tyskland.

Med OECD avses här endast de i tabellen ingående länderna.

Som vikter för OECD används genomgående 1991 års köpkraftskorrigerade BNP.

Befolkning 15–64 år 1998 bygger på en prognos från OECD.

Källor: OECD, *National Accounts Volume 1*, 1999.

OECD, *Main Economic Indicators*, januari 1999.

OECD, *OECD Economic Outlook 61*, juni 1997.

OECD, *OECD Economic Outlook 64*, december 1998.

sådan mekanism ofta gör sig gällande är ett vanligt rön i studier som jämför tillväxten i utvecklade länder. Så anses t ex upphinnarfaktorn vara en viktig förklaring till att USA och Schweiz har förlorat en del av sitt försprång när det gäller BNP per capita. Men detta kan inte förklara varför Sverige passerades av ett dussin andra OECD-länder mellan 1970 och 1998, utan att själv gå förbi något enda land. Det är en sak att tappa en del av försprånget i ett lopp, som USA och Schweiz, en helt annan att bli omsprunget av ett stort antal länder, som Sverige har blivit. Det är också orealistiskt att betrakta upphinnarfaktorn som en järnhård "lag". Detta illustreras bl a av att de två rikaste OECD-länderna i dag, Luxemburg och USA, har utvecklats relativt starkt under det senaste decenniet (se tabell 1).

Demografiska faktorer, särskilt den snabba ökningen av antalet personer som är äldre än 65 år, är en annan delförklaring till den relativt svaga tillväxten av BNP per person i Sverige. Befolkningen åldrades tidigare i Sverige än i de flesta andra utvecklade länder. Medan Sverige, som tidigare nämnts, hamnar 15 procent under snittet för utvecklade OECD-länder (dvs när Mexiko och Turkiet utesluts) vad gäller BNP per person, är motsvarande siffra cirka 12 procent när jämförelsen baseras på BNP per person i arbetsför ålder (Statistik från OECD och ILO). Åldersfaktorn tycks alltså inte vara någon avgörande förklaring till Sveriges eftersläpning. Det är inte heller uppenbart varför denna faktor skulle ha bidragit till att bromsa ökningstakten för BNP per sysselsatt, per arbetstimme eller per person i arbetsför ålder.

En annan förklaring till den långsamma tillväxten i Sverige är att realinvesteringarna fallit sedan mitten av 80-talet. Investeringskvoten i Sverige har gått ned från ett par procentenheter över OECD-genomsnittet till ett par procentenheter under (Lindbeck [1998]). Enligt Ragnar Bentzels kalkyler skulle detta kunna förklara ungefär en tiondel av nedgången i arbetsproduktivitetsens ökningstakt inom näringslivet sedan 70-talets början (Lindbeck [1998], Appendix 3).

Vilken roll har då humankapitalet, eller mera specifikt utbildningsnivån, spelat för den ekonomiska utvecklingen i Sveriges under de senaste decennierna? Ofta används det genomsnittliga antalet skolår för den vuxna befolkningen (över 25 år) och det genomsnittliga antalet år av högre utbildning som grova mått på utbildningsnivån. Med utgångspunkt från informa-

tion av detta slag kan man inte upptäcka någon eftersläpning i tillgången på humankapital förhållande till andra OECD-länder (Sohlman, [1999]). Dock förlorade Sverige en del av sin tidigare framskjutna placering när det gäller högre utbildning i yngre åldersgrupper (25–35 och i viss mån 35–45 år). Andelen personer i arbetskraften med ”normal” akademisk utbildning (minst tre års utbildning) stagnerade i samband därmed från mitten av 80-talet (Edin, Fredriksson & Holmlund [1993]). Det gäller inte minst antalet personer med matematisk, teknisk och naturvetenskaplig utbildning i näringslivet, speciellt på doktorsnivå (se referenser i Lindbeck [1998], s 48). Om effektiviteten och kvaliteten i utbildningen vet vi mindre. I ett internationellt perspektiv är utgifterna per elev relativt höga i den obligatoriska skolan i Sverige, men relativt låga på universitetsnivå (Forslund [1995]). Antalet undervisningstimmar och antalet timmar för läsläsning – viktiga inputs i utbildningsprocessen – var under 70- och 80-talen lågt i den obligatoriska skolan i Sverige; se referenser i Lindbeck [1998], s 48. När det gäller direkta mått på kunskaperna tyder det mesta på ungefär genomsnittlig nivå i den obligatoriska skolan jämfört med andra utvecklade OECD-länder; den relativa kvaliteten är mindre känd när det gäller universitetsutbildning. På grundval av denna fragmentariska information är det svårt att bedöma om utvecklingen av investeringar i utbildning på något påtagligt sätt har bidragit till den ekonomiska eftersläpningen i Sverige sedan 1970.

Det finns klarare indikatorer på att teknologiutvecklingen i Sverige gått långsammare än i andra länder under 70- och 80-talen, vilket i ett inledningsskede kan ses som ett uttryck för ovan nämnda teknologiska ”catch-up” av andra länder (innan dessa kommit ikapp).¹⁵ Ett visst stöd för denna hypotes får man från tillgängliga studier av utvecklingen av den s k *totala faktorproduktiviteten*, dvs kvoten mellan produktion och *total faktorinsats* (arbetskraft *plus* kapital), som tycks ha utvecklats relativt långsamt i näringslivet under perioden 1970–1990. (Med det bör påpekas att totalproduktivitet är ett vanskligt produktivetsmått, inte minst på grund av svårigheterna att mäta insatser av kapital i produktionsprocessen.) Ragnar Bentzel finner i sina studier för näringslivet (”business sector”) i Sverige att totalproduktivitetens ökningstakt föll från 3,05 procent per år under perioden 1950–1970 till 1,24 procent per år under perioden 1970–1993; se

¹⁵ Se Lindbeck [1998].

Appendix 3 i Lindbeck [1998].¹⁶ Enligt kalkyler av OECD ökade den totala faktorproduktiviteten i företagssektorn med 0,0 procent per år i Sverige under perioden 1973 till 1979 och med 0,8 procent per år under perioden 1979–1990, mot 0,8 respektive 1,0 procent för OECD under motsvarande perioder. Eftersläpningen är större om vi jämför med de europeiska OECD-länderna, där ökningen var 1,4 respektive 1,3 procent per år (OECD *Economic Outlook*, 1992). På grund av den snabbare produktivitetens utvecklingen under 90-talet ser Sveriges siffror över totalproduktivitets utveckling i näringslivet bättre ut för den längre perioden 1979–1997: 1,1 procent per år i Sverige mot 0,9 procent för OECD och 1,2 procent för EU (OECD *Outlook*, 64, [Dec 1998]).

Tillgängliga kalkyler (Murray [1997]) tyder på att totalproduktiviteten, och inte endast arbetsproduktiviteten, har utvecklats betydligt långsammare i den offentliga tjänsteproduktionen än i den privata – med den tidigare nämnda reservationen att produktivitetens utvecklingen inom sjukvården troligen har underskattats i dessa kalkyler. Totalproduktiviteten skulle enligt tillgängliga beräkningar ha fallit med inte mindre än 4 procent per år under 60-talet, med 1,3 procent under 70-talet och med 0,5 procent per år under 80-talet.¹⁷ Ofullständiga siffror tyder på förbättrade, i själva verket positiva, siffror för 90-talet, särskilt i kommunerna (uppgifter i brev från Murray).

Dessa olika förklaringsfaktorer kan alla klassificeras som ”direkta faktorer” (*proximate sources*) bakom den långsammare BNP-tillväxten. Med detta åsyftas faktorer som direkt påverkar produktionen, eller mer precist uttryckt: faktorer som ingår som förklaringsfaktorer i ekonomins produktionsfunktion – arbetskraft, realkapital, humankapital och teknologi. En djupare analys måste kunna förklara vad som i sin tur ligger bakom dessa ”direkta faktorer”, dvs vad som för enkelhets skull kan kallas ”bakgrundsfaktorer”.¹⁸ När det gäller minskningen i investeringskvoten i Sverige (realinvesteringar som andel av BNP) är det naturligt att hänvisa till nedgången i kapitalav-

¹⁶ Med tillväxt av total faktorproduktivitet menas (procentuell) ökningstakt för produktion *minus* vad som kan förklaras genom ökade insatser av arbetskraft och realkapital. I Bentzels analys har utvecklingen av denna residual delats upp på två komponenter: vinster från omallokering av resurser och ”oförklarad” residual. Summan av dessa anger här totalproduktivitets utveckling.

¹⁷ Någon hänsyn till dessa kalkyler har ännu inte tagits i nationalräkenskaperna, i vilka man fortsätter att anta oförändrad produktivitet år efter år i den offentliga sektorn.

¹⁸ Distinktionen mellan direkta faktorer och bakgrundsfaktorer utreds i Lindbeck [1983].

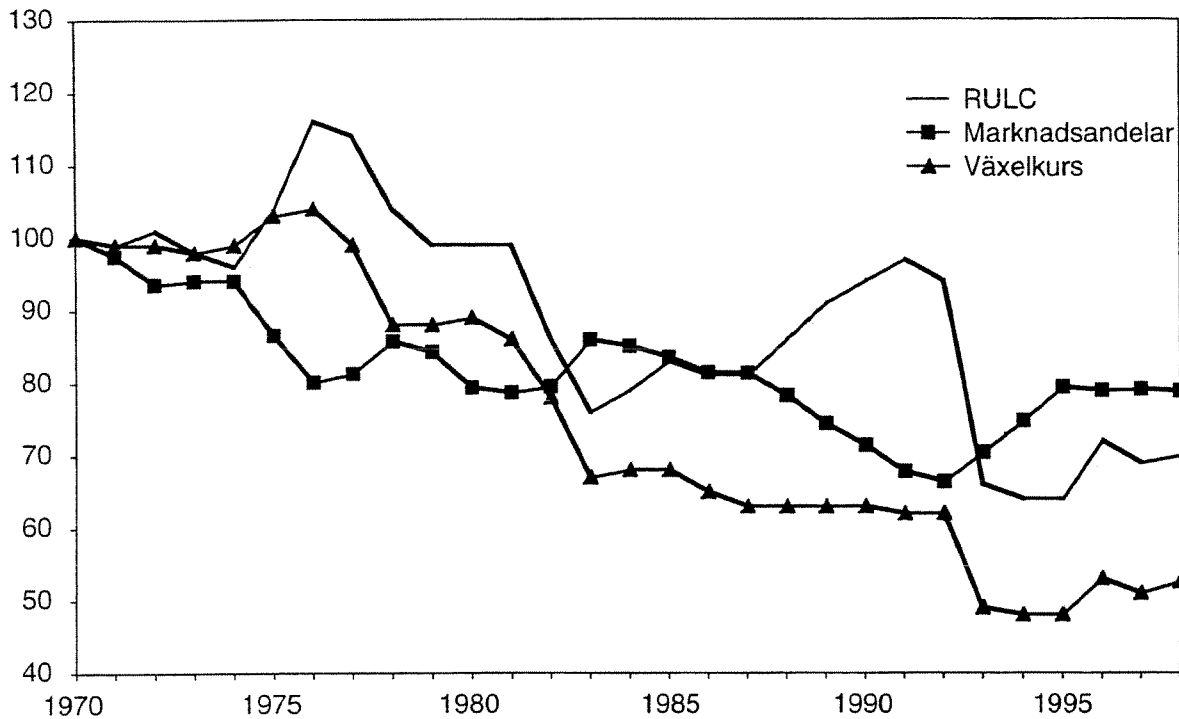
kastningen i näringslivet under 80-talet och början av 90-talet (Lindbeck [1998], s 49–55). Länderjämförelser tyder också på att avkastningen under lång tid varit lägre i Sverige än i flertalet andra OECD-länder – åtminstone fram till mitten av 90-talet (Lindbeck [1998]). Detta var inte någon tillfällighet, utan åtminstone delvis en följd av avsiktliga åtgärder. Både regering och fackföreningar (på LO-sidan) ville pressa samman vinsterna mellan stigande lönekostnader och en fast växelkurs, i enlighet med den så kallade Rehn-Meidner-modellen.

Stagnationen av investeringar i humankapital på universitetsnivå från början av 70-talet kan troligen delvis förklaras av förändringar i avkastningen av högre utbildning – två sifferserier som i Sverige nära följt varandra. Men politiska beslut om att spärra inträdet till sådana studier är en annan förklaring. Efter skatt, och utan hänsyn till subventioneringen av studimedel, tycks avkastningen för män ha gått ned från omkring 10 procent på 60-talet till 1–3 procent i början av 80-talet enligt traditionella ("statiska") beräkningar på basis av inkomsten för olika åldersgrupper med och utan akademiska studier (jämfört med gymnasiestudier) enligt Edin, Fredriksson & Holmlund [1993]. Om hänsyn tas till studiestödet blir den uppmätta avkastningen något högre vid båda tidpunkterna, i början av 70-talet cirka tre procentenheter högre (Edin, Fredriksson & Holmlund [1993]). Den drastiska nedpressningen av löneskillnaderna efter skatt mellan olika yrkeskategorier på 70-talet minskade också de ekonomiska incitamenten för yrkesutbildning utanför akademikergruppen, vilket också bör ha haft negativa effekter på investeringar i humankapital för yrkesarbetare; på detta område saknas dock god statistik.

En annan vanlig förklaring till den långsamma tillväxten i Sverige under de senaste decennierna är bristande konkurrens i näringslivet, bl a annat som ett resultat av regleringar och en svag konkurrenspolitik (McKinsey [1995]). Den blygsamma expansionen bland små och medelstora företag anförs också ofta som en förklaring. Detta brukar i Sverige ses som ett resultat av ogynnsamma förutsättningar just för sådana företag, bl a på grund av skatte- och regleringssystemen och det låga privata sparandet, särskilt i hushållssektorn.

Visst ljus över bakgrundsfaktorerna till den svaga ekonomiska tillväxten i Sverige kastas också av det faktum att de relativa arbetskraftskostnaderna

Figur 5 RULC (relativa lönekostnader per producerad enhet), växelkurs och marknadsandelar, Sverige 1970–1998, index 1970 = 100.

Källor: Finansdepartementet, Konjunkturinstitutet och SCB.

per producerad enhet (RULC = *relative unit labor costs*) inom tillverkningsindustrin har sjunkit med cirka 30 procent sedan 1970 (figur 5). Det betyder att den (effektiva) deprecieringen av kronan sedan 1970, med sammanlagt omkring 50 procent, varit betydligt större än vad som kan förklaras av den kraftigare löneinflationen och den långsammare produktivitetstvecklingen (Lindbeck [1998]). Trots detta har Sverige inte uppnått någon ökning av sin marknadsandel i andra OECD-länders import; fram till och med 90-talets början var det till och med fråga om en fallande marknadsandel, som endast delvis återhämtades under senare delen av 90-talet.

Det är inte självklart hur man skall tolka detta.¹⁹ En förklaring kan vara att arbetskraft och kapital i Sverige har fastnat i sektorer med fallande terms-of-trade på världsmarknaderna och att de svenska lönerna därför har tvingats anpassa sig nedåt i motsvarande grad. Denna tolkning stämmer med Bentzels tillväxtberäkningar, enligt vilka omallokeringar av resurser mellan

¹⁹ En mindre del av förklaringen är att nya industriländer har ökat sin export till utvecklade länder.

sektorer bidrog med endast 0,2 procentenheter av den årliga produktions-tillväxten 1970–93, jämfört med 1,0 enheter under perioden 1950–70 (se Lindbeck [1998] Appendix 3). Brister i allokeringsmekanismerna skulle i så fall vara en förklaring.

En kompletterande förklaring skulle kunna vara att kvaliteten på svenska industriprodukter, som tidigare nämnts, inte har förbättrats lika snabbt som kvaliteten på produkter som tillverkats i andra länder (den teknologiska "catch-up"-effekten), och att detta har tvingat svenska företag att sänka sina exportpriser och följaktligen också lönerna (i gemensam valuta) jämfört med andra länder. Om exempelvis svenska kullager var bäst i världen på 60-talet men inte på 90-talet blev det nödvändigt att sänka både priserna för svenska kullager och lönerna för svenska arbetare i kullagerproduktionen i förhållande till omvärlden. Denna tolkning stämmer väl överens med den tidigare nämnda terms-of-trade-försämringen för Sverige.

Men kan också uttrycka saken så att Sverige lyckats hålla uppe industriproduktionens volym genom att "dumpa" industriprodukter på världsmarknaden i samband med återkommande devalveringar. I stället för en eftersläpning i industriproduktionens *volym* har Sverige fått acceptera sänkta exportpriser och inhemska löner i förhållande till andra länder.

En annan vanlig förklaring till den långsamma ekonomiska tillväxten i Sverige i förhållande till andra länder är den starka förskjutningen, fram till slutet av 80-talet, av produktion och sysselsättning till den offentliga sektorn, med dess långsamma (redovisade och uppenbarligen också faktiska) produktivitetstillväxt.²⁰ Medan 10 procent av sysselsättningen fanns i den offentliga sektorn 1950, och 21 procent 1970, var motsvarande siffra 1990 cirka 32 procent. (1998 hade siffran fallit något till 31 procent.)

En vanlig bedömning bland observatörer av svensk ekonomi – en bedömning som jag delar – är också att de höga marginalsatterna skadat produk-

²⁰ Att produktionen av hushållstjänster i Sverige i stor utsträckning sker i den offentliga sektorn och inte i den privata överdriver också den uppmätta produktivitetstillväxten i *näringslivssektorn* i Sverige jämfört med andra länder. Orsaken är att tillväxten är långsammare i tjänstesektorn än i industrin. Den registrerade produktivitetstillväxten per timme i näringslivssektorn ("business sector") under perioden 1970–90 var trots detta 0,2 procentenheter långsammare per år än genomsnittet för OECD och 0,8 procentenheter långsammare än för de europeiska OECD-länderna, med en något större skillnad på 70-talet än på 80-talet (OECD-statistik; se också Lindbeck, [1998], Appendix 1).

tivitetsutvecklingen i Sverige – via negativa effekter inte bara på arbetsutbud utan också på arbetsintensitet, investeringar i humankapital, sparande osv.²¹ De stora asymmetrierna i beskattningen av olika slags tillgångar har dessutom skärpt de negativa effekterna ("snedvridningarna") av de breda skattekilarna på allokeringarna av sparande och investeringar.

Bakgrunden till de successivt höjda marginalsatterna efter andra världskriget, särskilt efter 1970, är naturligtvis att en stor andel av befolkningen under senare decennier övergått från att vara marknadsfinansierad till att vara skattefinansierad – antingen som anställda i den offentliga sektorn eller som (i huvudsak) finansierade av offentliga transfereringar. I dag är ungefär två tredjedelar av befolkningen skattefinansierad snarare än marknadsfinansierad – drygt 4 miljoner vuxna av totalt ungefär 6,5 miljoner. På varje marknadsfinansierad person går därmed cirka 1,6 skattefinansierade, jämfört med 0,6 år 1960.²²

De flesta av dessa förklaringsförsök utgår från den inledningsvis nämnda förändringen av det ekonomiska systemet i Sverige omkring 1970 i riktning mot centralisering, regleringar av arbetsmarknaden och en minskad betydelse för ekonomiska incitament. Men det är viktigt att komma ihåg att en svag ekonomisk utveckling under tre decennier inte nödvändigtvis betyder att utvecklingen behöver bli lika svag också under kommande decennier. Flera av de faktorer som ovan anförts som förklaringar till den svaga utvecklingen sedan omkring 1970 har modifierats eller rent av avlägsnats under senare år. Marginalskattekilarna och asymmetrierna i skattesystemet har minskat, dels genom skattereformer, särskilt 1990–1991, dels som ett resultat av den lägre inflationen. Avkastningen på humankapital tycks ha ökat på grund av vidgade löneskillnader och minskade marginalsatter, och investeringar i humankapital har underlättats genom expansionen av antalet studieplatser vid universitet och högskolor. Saneringen av statsfinanserna och den låga inflationen har dessutom minskat risken för en starkt restriktiv ekonomisk politik under kommande år. Dessutom har ett antal gamla regleringar tagits bort, framför allt på kapital- och valutamarknaderna och inom

²¹ Se fotnot 12.

²² Kalkyler av detta slag bygger på vissa approximationer, bl a när det gäller sjukfrånvarons fördelning mellan offentligt och privat anställda. Det är en orsak till att olika publicerade kalkyler skiljer sig en del. Det allmänna mönster är dock detsamma oavsett hur dessa approximationer utförts.

teleområdet. På kort sikt finns det också goda möjligheter till en ökning av BNP per person i samband med ökat kapacitetsutnyttjande av arbetskraften.

Däremot har det inte hänt särskilt mycket när det gäller bristande konkurrens i näringslivet, framför allt inte i den offentliga produktionen, de mindre företagens villkor och arbetsmarknadens regelverk och institutioner. Som ett resultat av de stora offentliga utgifterna är dessutom skattekilarna fortfarande mycket breda, delvis som ett resultat av att 1990–91 års skattereform naggats rejält i kanten.

Nu måste man naturligtvis komma ihåg att också andra länder har genomfört skattesänkningar och avregleringar. Även om de åtgärder som vidtagits i Sverige borde få positiva effekter på den inhemska tillväxten är det därför inte uppenbart att tillväxten kommer att öka *i förhållande till andra länder*. Vad som eventuellt talar till Sveriges förmån är att vi ligger väl framme inom ett par viktiga framtida produktionsområden: medicin och informationsteknologi, liksom det språk (engelska) som dominerar användningen av denna teknologi. Härtill kommer att Sverige numera, som ett av Väst-europas fattigare länder, har ”upphinnarfaktorn” i ryggen.

Bara framtiden kan utvisa om Sverige kommer att lyckas vända den relativt svaga tillväxttenden sedan början av 1970-talet. Som vi har sett har den minskade sysselsättningen i början av 90-talet och den efterföljande konjunkturuppgången ackompanjerats av en påtaglig återhämtning av produktivitetens utveckling i tillverkningsindustrin. Men när det gäller utveckling av BNP och hushållsinkomster (per person) kan man ännu inte se någon påtaglig förbättring i förhållande till andra länder (figur 1), även om konjunkturuppgången 1999 var relativt kraftig i Sverige.

Referenser

- Edin, P-A, Fredriksson, P & Holmlund, B, [1993], ”Utbildningsnivå och utbildningsavkastning i Sverige”, *Ekonomiska Rådets Årsbok*, Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Eurostat, Theme 2, [1999], *Purchasing Power Parities and Related Economic Indicators*, Bryssel: European Commission.

- Forslund, A, [1995], "The Swedish Model – Past, Present and Future" (manus), Egon Sohmen Symposium, Prag.
- Lindbeck, A, [1975], *Swedish Economic Policy*, London: Macmillan.
- Lindbeck, A, [1983], "The Recent Slowdown of Productivity Growth", *The Economic Journal*, vol 93, March.
- Lindbeck, A, [1998], *Det svenska experimentet*, Stockholm: SNS Förlag.
- McKinsey Global Institute, [1995], *Sweden's Economic Performance*, Stockholm.
- Maddison, A, [1982], *Phases of Capitalist Development*, Oxford: Oxford University Press.
- Murray, R, [1997], *Public Sector Productivity of Sweden*, Papers on Public Sector Budgeting and Management in Sweden, vol 3, Budget Department, Swedish Ministry of Finance.
- Myhrman, J, [1994], *Hur Sverige blev rikt*, Stockholm: SNS Förlag.
- NUTEK, [1994], *Näringslivets tillväxtförutsättningar till 2010*, Appendix 6 till Långtidsutredningen, Stockholm: Fritzes.
- Sohlman, Å, [1999], "Sweden, a Learning Society?", *Swedish Economic Policy Review*.